

REFORMELE LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ

FLORIN CONSTANTINIU

„Secolul fanariot“ (1711—1821) a fost mult timp considerat în istoriografia românească drept o paranteză străină în istoria națională, o epocă de stagnare sau de regres general, în cursul căreia „spiritul fanariot“ ar fi exercitat o acțiune nocivă în toate sectoarele vieții sociale. Această imagine, care tindea să devină un adevărat clișeu istoriografic., N. Iorga și-a propus, încă din faza de început a activității sale, să o năruie: într-o conferință ținută la Ateneul Român în 1898, el își mărturisea răspicat intenția de a face din „stigmatizații manualelor“ — fanarioții — „figuri stimabile“¹. Noua direcție de cercetare pe care marele istoric a inaugurat-o atunci urma să se sprijine pe o largă bază de informație — la formarea căreia aportul lui Iorga fusese masiv și decisiv — și să elibereze cercetarea istorică de prejudecățile și resentimentele acumulate de ostilitatea boierimii autohtone față de concurentul grec și agravate de deznodământul tragic al evenimentelor din 1821, când conflictul dintre Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti, conducătorul Eteriei, însingurase lupta de emancipare națională a poporului român. Capitol deopotrivă al istoriei grecității post-bizantine — a Bizanțului de după Bizanț — și al istoriei românești, epoca fanariotă a fost considerată de N. Iorga ca epoca reformatorilor², a domnilor care au practicat, deci, o politică de reformă, similară celei desfășurate de așa-numiții despoți luminați din Europa secolului al XVIII-lea³.

A revenit istoriografiei marxiste sarcina — și meritul — de a revela rolul determinant al realităților interne românești în geneza politicii de reformă pe care Iorga o atribuisese legăturilor întreținute de fanarioți cu mediile culte europene impregnate de filozofia luminilor.

¹ N. Iorga, *Cultura română sub fanarioți în Două conferințe*, București, 1898, p. 53 — 54

² Volumul consacrat acestei perioade din ultima sa sinteză de istorie a românilor, poartă titlul de *Reformatorii* (Buc. 1937).

³ N. Iorga, *Le despotisme éclairé dans les pays roumains au XVIIIe siècle*, în „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences“, IX (1937), nr. 34, p. 101 — 115ll.

Investigația laborioasă a fondurilor de arhivă, concretizată parțial în colecția tematică *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*⁴ a permis nu numai reconstituirea principalelor etape ale reformelor mavrocordătești, dar a dezvăluit, în același timp, resorturile profunde ale măsurilor de reorganizare fiscală, socială, administrativă și juridică adoptate de autoritatea centrală. În acest ansamblu de acțiuni, reformele lui C. Mavrocordat care au însemnat și apogeul activității inovatoare, încetează de a mai apărea drept rodul unei cugetări hrănite de lecturi filozofice și de contacte cu ideile luminate, pentru a deveni ceea ce au fost în realitate: o politică impusă de împrejurările de viață socială și politică din Moldova și Țara Românească.

Finalitatea reformelor din secolul al XVIII-lea nu poate fi înțeleasă decât în cadrul condițiilor care au prezidat la instaurarea regimului fanariot în cele două țări românești. Ofensiva victorioasă — de după despresurarea Vienei — a Imperiului habsburgic și activizarea politicii Rusiei în direcția sud-estului european s-au conjugat cu intensificarea mișcării de eliberare națională în Moldova și Țara Românească. Negocierile secrete angajate de Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu cu puterile ostile Porții și defectiunea lui Dimitrie Cantemir erau simptomele crizei dominației otomane asupra spațiului carpatodunărean în noua conjunctură internațională. Menținerea vechii formule politice a domniilor pămîntene, care asigura Porții controlul asupra țărilor române se vedea acum primejdioasă. Se contura pericolul ca Imperiul otoman să piardă grînarul și marele izvor de venituri pe care îl reprezenta ansamblul obligațiilor materiale ale Moldovei și Țării Românești către Poartă. În imposibilitate de a-și întări controlul prin instaurarea regimului de pašalic, de teama unei reacții generale a populației, Poarta a recurs la numirea în scaunele de domnie de la Iași și București a unor membri devotați intereselor otomane — ai păturii conducătoare grecești din Constantinopol. Consolidarea dominației otomane asupra Moldovei și Țării Românești, asigurarea îndeplinirii regimului de obligații și a exigențelor materiale ale Porții, prin funcționarea sistemului de exploatare a resurselor economice a celor două țări românești, și combaterea tendințelor de ieșire de sub dependența otomană erau principalele sarcini încredințate de Poartă domnilor fanarioți⁵.

Pentru a le îndeplini ei trebuiau să pună în practică un amplu program de măsuri destinate să consolideze autoritatea centrală și să slăbească forța economică și politică a boierimii autohtone.

Prima și principala problemă care se impunea atenției domnilor fanarioți era cea fiscală sau, mai exact, demo-fiscală. Perceperea regulată a dărilor — fără de care satisfacerea cerințelor Porții era de neconceput — reclama stabilitatea și creșterea masei de contribuabili, or, fiscalitatea excesivă, abuzurile slujbașilor și războaiele desfășurate pe teritoriul românesc provocau fuga în masă a locuitorilor. Depresiunea demografică și complexul de factori care

⁴ Cuprinzînd două volume: I *Țara Românească* (Buc., 1961), II, *Moldova* (Buc., 1966) Alte volume consacrate fiscalității și economiei marelui domeniu în secolul al XVIII-lea precum și relațiilor agrare în prima jumătate a secolului al XIX-lea vor vedea lumina tiparului.

⁵ *Istoria poporului român*, sub red. acad. A. Oțetea, București, 1970, p 181—183.

a generat-o⁶ au impus domnilor fanarioți găsirea unor soluții noi de organizare fiscală care să scoată visteria din impasul creat de reducerea — uneori în proporții catastrofale — a numărului contribuabililor. Dar dacă problemele fiscale și-au impus primatul în politica de reformă, aceasta nu înseamnă că celelalte sfere ale vieții de stat au rămas în marginea sau în afara efortului de reorganizare întreprins de domnie. Mai întâi, situația demo-fiscală însăși impunea autorității centrale — pentru a asigura succesul reformei fiscale — adoptarea unor măsuri și în celelalte direcții susceptibile de a influența stabilitatea populației rurale. Astfel, reglementarea relațiilor agrare, prin uniformizarea situației locuitorilor de pe marile domenii și deci și a îndatoririlor lor față de stăpînii de pămînt, apărea ca indispensabilă, atît timp cit deosebirile de condiție personală — țărani șerbi sau liberi fără pămînt — și de obligații determinau în permanență deplasări de la o moșie la alta, în căutarea unei vieți mai puțin apăsate de exploatarea domanială. În sfîrșit, administrația și justiția trebuiau să-și dea concursul la stabilirea unui control riguros al domniei asupra populației țării.

Reformele lui C. Mavrocordat de la mijlocul secolului al XVIII-lea au încercat să dea soluții în toate aceste direcții esențiale pentru realizarea obiectivelor fixate de Poartă regimului fanariot. Sfîrșitul războiului ruso-austroturc din anii 1736—1739 și realipirea Olteniei la Țara Românească au precipitat înfăptuirea reformelor. „Moștenirea“ lăsată de administrația imperială în Oltenia — ea însăși teren de experimentare a celor dintîi manifestări ale absolutismului luminat habsburgic⁷ — pune pe domnul fanariot în fața alternativei de a integra sau ignora măsurile luate de austrieci. Confruntat el însuși cu situații similare celor întîlnite de austrieci în noua lor achiziție din 1718, C. Mavrocordat a găsit în multe din reformele administrației imperiale un precedent pentru propriile sale intenții.

Reformele lui C. Mavrocordat cuprind un lung șir de măsuri adoptate în Țara Românească și Moldova, care pun în lumină o concepție de ansamblu silită însă de vicisitudinile istorice să se fărîmițeze, să accepte compromisuri, să încalce propriile-i hotărîri. Pentru ușurința expunerii, renunțăm la prezentarea cronologică — date fiind repetirile la care ne-ar obliga — și o alegem pe aceea a obiectului reformelor.

Reforma fiscală. Obiectiv prioritar al politicii de reformă, fiscalitatea a făcut obiectul celei dintîi restructurări în cuprinsul marelui hrisov dat în Țara Românească în februarie 1741. Dările multiple și variate au fost înlocuite printr-una singură „pe capete și pe bucate“⁸, deci pe persoană și pe avere, urmînd ca ea să fie achitată la patru termene. Procedeu nu era nou; el constituise principiul de bază al reformelor fiscale introduse de Antioh Cantemir în Moldova (1700) și Constantin Brîncoveanu în Țara Românească (1701) și nu însemna altceva decît extinderea *ruptei* (învoială între contribuabili și visteria asupra cuantumului și termenelor de plată ale contribuției

⁶ Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Frankfurt-Leipzig, 1778, p.19—20.

⁷ Vezi pe larg Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă, 1718—1739*, București 1971.

⁸ P. Teulescu, *Documente istorice*, seria I, București 1860, p. 75.

lor pecuniare) la scara întregii țări⁹. Ceea ce conferea însă reformei lui C. Mavrocordat un caracter profund novator erau dispozițiile privind abolirea responsabilității fiscale colective și restrângerea numărului de categorii fiscale privilegiate. Ambele prevederi erau destinate să creeze însemnate facilități contribuabilului — prin renunțarea la sistemul de a trece în seama celor rămași sarcina fiscală a celui fugit și prin sporirea numărului de birnici — și să asigure, în ultimă instanță, mult râvnitul echilibru demo-fiscal, adică o populație numeroasă și stabilă, capabilă să achite dările care acopereau obligațiile către Poartă și asigurau veniturile domnului și ale boierilor¹⁰.

În cadrul noului sistem fiscal, evidența populației apărea drept condiția indispensabilă pentru succesul reformei mavrocordătești. Stăruința — relevată de izvoarele contemporane — cu care domnul a urmărit, prin întocmirea de catagrafii, să cunoască numărul contribuabililor dă măsura însemnătății pe care C. Mavrocordat a acordat-o înregistrării riguroase a birnicilor. Efortul domniei în această direcție avea să se lovească, după cum era de așteptat, de rezistența marilor stăpîni de pămînt, amenințați să piardă un însemnat izvor de venit.

Privilegiile de imunitate sau așa-numita inmunitate autogenă (născută de la sine, fără privilegiu domnesc, numai prin mijloacele de putere ale unui mare boier) făcuseră din marile domenii locuri de refugiu pentru țărani apăsați de o fiscalitate aspră. Stăpîni de pămînt acceptau să tînuiască pe domeniile lor pe țărani fugari — sustrași astfel îndatoririlor către fisc — pentru a-i exploata apoi ca forță de muncă în cadrul gospodăriei domeniene¹¹. Recensămîntul fiscal ordonat de C. Mavrocordat urmărea, așa dar, redobîndirea de către vistierie a contribuabililor care se sustrăgeau, cu complicitatea marii boierimi, obligațiilor fiscale; programul fiscal al domnului era darea în dajde a tuturor poslușnicilor de drept sau de fapt.

Pentru a dezarma opoziția boierilor, C. Mavrocordat a fost constrîns să facă unele concesii, din care s-a născut instituția scutelnicilor. Cronică Ghiculeștilor este lămuritoare în această privință: „(C. Mavrocordat — n.n.) avea de gînd să nu le lase (boierilor — n.n.) oameni scutiți de dări. De la început nu iertase pe nici unul din acei care se aflau în slujba boierilor, ci pe toți i-a pus la dajdie. Mai pe urmă însă a dat cîte treizeci-patruzeci de oameni boierilor mari și cîte douăzeci și cîte zece la ceilalți, ca să înceteze puțin vuietul care se produsese din pricina continuării sferturilor“¹². Boierimea va reuși însă să eludeze măsurile domnești și să păstreze deopotrivă pe vechii poslușnici alături de noii scutelnici.

⁹ Ș. Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agyare în prima jumătate a veacului al XVIII-lea* în „*Studii și materiale de istorie medie*, III (1959), p. 255—256.

¹⁰ Paralel cu aceste măsuri, C. Mavrocordat a desființat în Țara Românească văcărul și pogonărul pe vii, iar în Moldova, văcărul, cunița și pogonărul (Vezi C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III/1, p.256—257, 259).

¹¹ „... la acei boieri — notează I. Neculce — se strînsese mulți oameni pin satele lor, și alții nu rămăsesse mai cu nime“. I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a 2-a, ed. I. Iordan, București, 1959, p. 383.

¹² *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695 și 1754*, ed. N. Camariano și A. Camariano-Cioran, București, 1965, p. 567.

C. Mavrocordat a acordat scutiri de dări mănăstirilor, clerului și boierilor, dar în ceea ce privește pe cei din urmă, domnul le-a definit riguros statutul pentru a împiedica astfel sporirea ilicită a categoriilor privilegiate. Potrivit vechimii neamului și dregătoriei, boierii erau împărțiți în două categorii: în Moldova, boierii de treapta întâia — de la vel logofăt la treti logofăt — și boierii mazili, în Țara Românească, marii boieri (veliți) și urmașii lor (neamuri) precum și boierii mici, numiți și aici mazili. Cei din prima categorie ca și descendenții lor se bucurau de scutirea totală de dări, cei din categoria a doua urmau să achite o dare personală, dar erau scutiți de unele contribuții (dijmărit, vinărit etc.) C. Mavrocordat sublinia hotărîrea sa de a nu permite nimănui, o dată stabilite aceste categorii, să se împărtășească de aceste privilegii, prin intrarea în rîndurile mazililor: „nime din cei proști și mai de jos să nu mai cuteze nici într-un chip a se mai vîrî să se numere în ceata maziilească”¹³.

Aceleași intenții de a spori numărul contribuabililor i-a corespuns și desființarea tuturor categoriilor de mici privilegiați, „breslele cele mici”. Lunga enumerare a lui Mihai Cantacuzino dă la iveală proporțiile acestui adevărat „masacru” fiscal: „El (C. Mavrocordat — n.n.) a împuținat slujitorii, spătărașii, agiașii, armășeii, aprozii, icioglanii, și pe cei suprimați i-a dat la dare cu țara... Pe sătenii spătărei, vistierași, roșii, păhărniceii, postelniceii, vizitii, comișei, șătrărei i-a dat pe toți la dare cu țara”¹⁴.

Așa dar, revenirea la principiul dării unice, cu termene de plată fixe, desființarea răspunderii colective, reducerea masivă a categoriilor fiscale privilegiate și, prin aceasta, creșterea numărului de contribuabili, în sfîrșit, efortul de a căpăta prin recensăminte fiscale o evidență exactă a populației supuse la dare sînt trăsăturile caracteristice ale reformei fiscale a lui C. Mavrocordat.

Reforma socială. Așa cum arătam mai sus, singure măsurile în domeniul fiscal nu erau suficiente pentru a asigura obiectivul major al politicii fanariote de reformă, stabilitatea demografică. Relațiile dintre țărani și stăpînii de pămînt, în condițiile înăspririi regimului de obligații țărănești, puteau declanșa importante mișcări de populație care afectau, firește, perceperea regulată a dărilor. În al doilea rînd, sfera relațiilor agrare era prea importantă din punct de vedere socio-economic pentru ca domnii fanarioți să nu o aducă sub controlul autorității centrale¹⁵.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, populația marelui domeniu cuprindea, alături de robii țigani, două mari categorii de țărani: șerbi (rumâni și vecini) și liberi fără pămînt.

Țăranii de condiție servilă se aflau, în virtutea servituții lor corporale, sub autoritatea personală a stăpînului lor, erau îndatorați să se afle în permanență la dispoziția boierului sau a egumenului și să execute orice poruncă

¹³ *Arhiva românească*, II (1860), 2, p. 193.

¹⁴ (Mihai Cantacuzino) *Istoria politică și geografică a Țării Românești de frații Tunusli*, trad. G. Sion, București, 1863, p.49—50.

¹⁵ Fl. Constantiniiu, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, București 1972, p. 95—97.

a acestora. Principiul muncii nelimitate era deci caracteristic stării de servitute. În afară de obligațiile în muncă, țărani șerbi erau îndatorați să dea a zecea parte din produsele recoltate (dijme) pe loturile lor și să achite un șir de taxe.

Țăranii liberi fără pământ proveneau din rîndurile moșnenilor sau răzeșilor deposedați sau care își vînduseră pămîntul, imigranți, șerbi fugiți de pe alte domenii care își ascundeau condiția lor servilă; la așezarea pe moșie, ei stabileau cu stăpînul de pământ o învoială privind îndatoririle pe care și le asumau (clacă, dijmă, taxe). În cazul nerespectării acestui acord, partea care se considera nedreptățită putea să se adreseze domnului pentru a judeca litigiul.

În practică, deosebiriile dintre cele trei categorii de locuitori ai domeniului — robi, șerbi, oamenii cu învoială — nu erau respectate cu strictețe de stăpînii de pământ. Boierii încercau să-i aducă pe țărani liberi fără pământ în starea de șerbie (în Moldova, spre exemplu, boierii pretindeau ca țărani care au locuit 12 ani pe moșiile lor să devină vecini)¹⁶ iar pe țărani șerbi îi tratau ca pe robii țigani, donîndu-i, vînzîndu-i fără pământ, despărțîndu-le familia etc. Toate aceste abuzuri provocau nemulțumiri în rîndurile populației domaniale și puteau deveni o cauză a fugii țăranilor. Uneori, stăpînii de pământ însăși, de teamă de a nu-și vedea domeniile depopulate, consimțeau să fixeze în scris îndatoririle țăranilor șerbi acordîndu-le *in fapt* statutul oamenilor cu învoială. Aceste două tendințe divergente în ceea ce privește situația țăranilor șerbi — asimilarea cu robii și asimilarea cu oamenii liberi fără pământ — aveau să favorizeze și să precipite abolirea șerbiei de către C. Mavrocordat.

Această măsură a fost precedată de o alta nu mai puțin importantă: reglementarea de către domnie a obligațiilor oamenilor liberi fără pământ. În 1742 în Moldova — dar numai pentru moșiile mănăstirești — și în 1744—1745 în Țara Românească, C. Mavrocordat promulgă așezăminte prin care stabilește o clacă de 12 zile anual pentru oamenii cu învoială, cu posibilitatea de a fi convertită în bani dacă stăpînul moșiei se declară de acord¹⁷.

În toamna anului 1745, întemeindu-se pe firmanul primit de la Poartă prin care i se ordona să ia măsuri pentru repopularea Țării Românești — ale cărei sate fuseseră golate de fiscalitatea excesivă a lui Mihai Racoviță — C. Mavrocordat a dat un așezămînt prin care acorda însemnate înlesniri țăranilor fugiți — fără a li se preciza însă statutul — în cazul în care s-ar reîntoarce în țară¹⁸. La 1 martie 1746, într-o adunare a boierimii și a clerului se precizează, la cererea domnului, că rumânii care revin în țară devin liberi¹⁹. Era o adevărată invitație la fugă, astfel că în scurt timp, la 5 august 1746, rumânia este abolită. Stăpînii de pământ erau invitați să-și elibereze șerbii gratuit; în caz contrar, rumânii urmau să plătească zece taleri. Țăranii erau

¹⁶ (Pseudo) Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, ed. a 2-a, vol. II, București, 1872, p. 41.

¹⁷ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, (citată mai departe D.R.A.) II, p. 227, — 229, I, p. 422, 429.

¹⁸ *Ibidem*, I, p. 447—449.

¹⁹ *Ibidem*, p. 455—546.

eliberați numai în persoana lor, *fără pământ*²⁰. Deși textul hotărîrii nu fixa cuantumul obligațiilor în muncă, foștii rumâni au fost asimilați cu oamenii liberi fără pământ, urmînd să presteze 12 zile de clacă pe an.

Așezămîntul privitor la vecinii din Moldova din 6 aprilie 1749 are un caracter diferit de cel din Țara Românească: nu se întilnește aici o condamnare explicită, ca în textul muntean, a șerbiei, ci numai a practicilor abuzive ale stăpînilor de pământ de a-i trata pe vecini ca pe robi. Statutul veciniei este redefinit, arătîndu-se că vecinii nu sînt robi, ci țărani megieși, fără moșie, care nu-și pot părăsi satul și sînt îndatorați să lucreze 24 zile pe an, deci dublu în raport cu oamenii liberi fără pământ²¹. Deosebirea de cuantum indica, desigur, statutul inferior al vecinilor, dar C. Mavrocordat — și acesta era aspectul cel mai important — izbutise să impună recunoașterea de către boieri a noii prerogative domnești: de a reglementa relațiile dintre șerbi și stăpînul lor. Regimul discriminatoriu n-a fost de lungă durată, ajungîndu-se și în Moldova la o contopire a celor două categorii de țărani și la stabilirea unei clăci de 12 zile anual.

Abolirea șerbiei de către C. Mavrocordat, prima măsură de acest fel din Europa de est și de sud-est, a însemnat, așa dar, desființarea servituții corporale și trecerea de la regimul muncii nereglementate la acela al cuantumului fixat de autoritatea centrală. Rezistența țărănimii a silit adesea pe marii stăpîni de pământ să accepte încheierea unor învoieli, în condiții mai avantajoase pentru clăcași decît cele stabilite de așezămintele domnești.

Reformele administrative și juridice. Politica de consolidare a autorității centrale practică de domnii fanarioți impunea cu necesitate adoptarea unor măsuri care să facă din organele administrației și justiției auxiliari ai efortului de centralizare și să reducă sau chiar să elimine jurisdicțiile particulare. Abolirea șerbiei însăși urmărise și înlăturarea zidului pe care autoritatea seniorială îl punea între domnie și masa populației de condiție servilă.

În același timp, reorganizarea administrației și a justiției însemna întărirea controlului domniei asupra unor sectoare ale vieții de stat, de a căror funcționare normală — în cadrul „legalității” feudale — depindea în însemnată măsură stabilitatea masei de contribuabili, care, repetăm, a constituit preocuparea principală a reformatorilor fanarioți.

În administrație, reforma cea mai durabilă a lui C. Mavrocordat a fost instituția ispravnicilor, cîte doi în fiecare județ (Țara Românească) și ținut (Moldova), reprezentanți locali ai puterii de stat, cu atribuții administrative, fiscale și judiciare. Pentru a pune capăt spoliei populației de către dregătorii locali, care își trăgeau veniturile din exploatarea locuitorilor, C. Mavrocordat a introdus salarizarea dregătorilor, fără însă ca măsura să curme abuzurile: leafa s-a adăugat sumelor și bunurilor smulse localnicilor.

În justiție, măsurile lui C. Mavrocordat au urmărit abolirea jurisdicțiilor stăpînilor de pământ, desființarea închisorilor particulare și modernizarea procedurii prin introducerea protocolului care consemna în scris ancheta și rezultatele judecății.

²⁰ *Ibidem*, p. 463—467.

²¹ *Ibidem*, II, p. 287—289 vezi pe larg V. Mihordea, *Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, București 1969.

Reformele lui C. Mavrocordat exprimă efortul domniei de a elimina tot ceea ce era perimat în structurile economice și socio-politice ale țării, de a consolida autoritatea centrală în detrimentul privilegiilor mării boierimi; ele constituie varianta românească a politicii de absolutism luminat, caracteristic Europei veacului al XVIII-lea. Beneficiarul principal al acestor măsuri era însă Imperiul otoman.

Efortul reformator a lui C. Mavrocordat a fost departe de a da rezultatele așteptate de domnul fanariot. Regimul de obligații către Poartă, căruia i se adăugau cererile abuzive otomane, făceau sterilă încercarea de a introduce un sistem fiscal întemeiat pe o dare unică cu termene de plată fixe. În țară, marea boierime și-a manifestat ostilitatea față de reformele mavrocordătești și a încercat să le saboteze sau anuleze²². În sfârșit, intensificarea luptei de eliberare de sub dominația otomană și adversitatea fățișă sau latentă față de reprezentanții Porții — și C. Mavrocordat a fost unul dintre cei mai fideli — condamnau la eșec reformele fanariote.

---

²² Semnificativ pentru gândirea socială a mării boierimi este memoriul adresat în 1790 prințului de Coburg, de către boierii Țării Românești, în al cărui cuprins se întâlnește și cea mai aspră condamnare a reformelor lui C. Mavrocordat, însoțită de cererea anulării lor. Vezi V.A. U r c h i a, *Istoria românilor*, vol. III, p. 329—331.